

Комунальний заклад вищої освіти
«Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія»
Запорізької обласної ради
Факультет реабілітаційної педагогіки та соціальної роботи
Кафедра спеціальної педагогіки та спеціальної психології

БАКАЛАВРСЬКА РОБОТА

Особливості розвитку мовленнєвої діяльності дітей старшого дошкільного
віку з розладами аутистичного спектра

Виконала студентка групи СО-4
спеціальності 016 Спеціальна освіта
Храпач Катерина Олександрівна
Керівник: Лопатинська Н. А.
Рецензент: Бабич Н. М.
Нормоконтроль _____ Ю. В. Клочкова

Запоріжжя
2020 р.

РЕФЕРАТ

Бакалаврська робота: 59 с., 4 таблиці, 1 рисунок, 70 джерел, 1 додаток.

Об'єкт дослідження – мовленнєва діяльність дітей зі спектром аутистичних проявів.

Предмет дослідження є процес вивчення особливостей розвитку мовленнєвої діяльності у дітей зі спектром аутистичних проявів.

Мета дослідження – визначити особливості розвитку мовленнєвої діяльності дітей зі спектром аутистичних проявів.

Методи дослідження: теоретичні, дослідницькі (констатувальний експеримент). Інтерпретація отриманих результатів здійснювалася за допомогою кількісних порівняльно-статистичних методів із подальшим якісним аналізом і узагальненням результатів.

Порушення мовленнєвої діяльності у дітей старшого дошкільного віку зі спектром аутистичних проявів носять системний характер, так як у даній категорії дітей на перший план виступають проблеми, пов'язані з комунікацією, а решта мовленнєвих проблем є супутніми. Тому дослідження особливостей розвитку мовленнєвої діяльності у дітей старшого дошкільного віку при розладах аутистичного спектра дають можливість для більш тонкої діагностики, а також для спрямованої корекції мовленнєвих порушень.

Отже, проблема розвитку мовленнєвої діяльності у дітей зі спектром аутистичних проявів потребує подальшого спеціального дослідження.

МОВЛЕННЄВА ДІЯЛЬНІСТЬ, РОЗЛАДИ АУТИСТИЧНОГО СПЕКТРА, СТАРШИЙ ДОШКІЛЬНИЙ ВІК, НЕЙРОПЛАСТИЧНІСТЬ, НЕЙРОФІЗІОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД, СТЕЙКХОЛДЕРИ.

ВСТУП

Своєрідність проявів мовленнєвої діяльності у дітей зі спектром аутистичних проявів спонукає сучасних науковців на пошук дієвих методів діагностики та корекції мовленнєвої діяльності. Розвиток мовленнєвої діяльності у дітей із розладами аутистичного спектра (далі – РАС) є однією з практично-значущих проблем дошкільної аутопедагогіки. Актуальність проблеми підтверджується напрямками, визначеними Комплексною програмою розвитку дітей дошкільного віку з аутизмом «Розквіт», Програмою розвитку дітей дошкільного віку зі спектром аутистичних порушень Д. Шульженко, Комплексною програмою розвитку дітей із аутизмом Т. Скрипник та Концепцією навчання та розвитку дітей з розладами аутичного спектра Т. Скрипник. Зміст даних програм узгоджено з «Базовим компонентом дошкільної освіти (нова редакція)». В свою чергу «Базовий компонент дошкільної освіти» спрямовує діяльність педагогів на цілісний підхід до особистості, тобто центральною фігурою освітнього процесу є дитина як мовленнєва особистість.

Розлади аутистичного спектра (далі – РАС), за даними сучасних дослідників, зустрічаються в 4-26 випадках на 10 000 дітей, що становить 0,04-0,26 % від загальної дитячої популяції. За даними статистики, в останні роки відмічається збільшення кількості дітей із РАС. Згідно з офіційними статистичними даними Міністерства охорони здоров'я України, за п'ять років – з 2009 по 2013 рр. – захворюваність на РАС зросла на 194%: з 0,55 до 1,61 на 100 тис. дитячого населення. Показник первинної захворюваності стабільно збільшувався з 2006 р.: 2007 р. – на 28,2%, 2008 р. – 32,0%, 2009 р. – 27,2%, 2010 р. – 35,7%, 2011 р. – 21,2%, 2012 р. – 25,3%. Поширеність РАС у дитячій популяції за ці роки зросла в 2,84 рази, з 17,0 до 48,2 на 100 тис. населення [15, с. 6]. На думку науковців і практиків, однією з причин

дезадаптації дітей зі спектром аутизму, є нестача мовленнєвих навичок, що виявляється у вигляді відставання або відсутності активного мовлення, нездатності ініціювати або підтримати розмову, наявності стереотипних висловлювань і ряду інших специфічних особливостей. У зв'язку з цим досить гостро стоїть питання про можливості соціалізації дітей із РАС.

Фахівцями різних країн накопичено певний досвід, що дозволяє зробити висновок про те, що формування мовленнєвих навичок дітей старшого дошкільного віку з спектром аутистичних проявів є проблемою педагогічного характеру. Кількісний та якісний аналіз наукових праць засвідчує, що у вітчизняних і закордонних науково-теоретичних і практико-методичних доробках постійно актуалізувалися питання розвитку мовленнєвої діяльності у дітей зі спектром аутистичних проявів (Н. Андреева, О. Аршатська, О. Аршатський, Н. Базима, О. Баєнська, В. Башина, О. Богдашина, М. Веденіна, Д. Ісаєв, Л. Каннер, Я. Крет, С. Конопляста, В. Лебединський, К. Лебединська, З. Ленів, І. Логвінова, І. Марцинковський, О. Мастюкова, С. Морозова, Т. Морозова, О. Нікольська, Л. Нурієва, К. Островська, О. Романчук, Т. Сак, Т. Скрипник, В. Тарасун, Г. Хворова, А. Чуприков, М. Шеремет, Л. Шипіцина, Д. Шульженко, О. Янушко та ін.).

Водночас, незважаючи на повноту розкриття проблеми, дослідження безпосередньо мовленнєвої діяльності у дітей зазначеної категорії залишається актуальним і в наш час. Звідси, проблема формування та розвитку мовленнєвої діяльності потребує подальшого спеціального дослідження. Актуальність і соціальна практична значущість досліджуваної проблеми для дітей із РАС зумовили вибір обраної теми.

Об'єкт – мовленнєва діяльність дітей зі спектром аутистичних проявів.

Предмет – процес розвитку мовленнєвої діяльності у дітей зі спектром аутистичних проявів.

Мета дослідження – вивчити особливості розвитку мовленнєвої діяльності дітей зі спектром аутистичних проявів, провести діагностику, здійснити аналіз її результатів спрямовану на визначення рівнів сформованості мовленнєвої діяльності дітей зі спектром аутистичних проявів.

Відповідно до мети було визначено наступні завдання дослідження:

1. Здійснити теоретико-методологічний аналіз проблеми розвитку мовленнєвої діяльності у дітей старшого дошкільного віку зі спектром аутистичних проявів.

2. Провести діагностику особливостей розвитку мовленнєвої діяльності у дітей старшого дошкільного віку зі спектром аутистичних проявів.

3. Дати характеристику рівням сформованості мовленнєвої діяльності у дітей зі спектром аутистичних проявів.

4. Розробити практико-орієнтовані рекомендації для стейкхолдерів із розвитку мовленнєвої діяльності дітей зі спектром аутистичних проявів.

Методи дослідження: теоретичні (вивчення і теоретичне узагальнення наукових матеріалів зі спеціальної психології, спеціальної педагогіки, логодидактики, аутопедагогіки з проблеми дослідження; консультації та бесіди зі стейкхолдерами з метою вивчення особливостей розвитку мовленнєвої діяльності у дітей зі спектром аутистичних проявів); дослідницькі (констатувальний експеримент). Інтерпретація отриманих результатів здійснювалася за допомогою кількісних порівняльно-статистичних методів із подальшим якісним аналізом і узагальненням результатів.

Теоретико-методологічну основу дослідження становлять:

- теорія поліморфності структури дефекту (Л. Виготський, М. Певзнер, Ж. Піаже та ін.);

- вчення про психологічні аспекти діагностики аномального розвитку дітей (Б. Зейгарник, В. Лубовський, С. Рубінштейн та ін.);

- теорія про закономірності розвитку спілкування в онтогенезі та концептуальні положення про провідну роль спілкування у формуванні та розвитку особистості дитини (А. Богущ, Н. Жукова, Я. Коломінський, М. Лісіна, С. Мещерякова, Т. Піроженко, Т. Репіна, О. Смирнова та ін.);

- концепція врахування індивідуально-особистісних особливостей дитини і необхідності системного впливу корекційного процесу на становлення змістових, діяльнісних та особистісних компонентів інтелекту як інструменту урівноваження людини і оточення (В. Синьов);

- концепція індивідуального генетичного дослідження особистості (С. Максименко, В. Мерлін та ін.);

- положення про індивідуально-диференційований підхід у структурі педагогічного вивчення дітей (В. Бондар, І. Єременко);

- теоретичне дослідження питань аутизму (Н. Андрєєва, Н. Базима, А. Душка, Н. Івашура, Х. Качмарик, С. Конопляста, В. Косинкіна, Я. Крет, В. Кротенко, З. Ленів, О. Літвінова, Н. Липка, І. Логвінова, С. Максименко, І. Марцинковський, О. Мякушко, А. Обухівська, К. Островська, Л. Рибченко, О. Романчук, Т. Сак, В. Синьов, Т. Скрипник, В. Тарасун, Г. Хворова, А. Чуприков, М. Шеремет, Д. Шульженко та ін.);

- концепція розвитку, навчання і соціалізації дітей з аутизмом (В. Тарасун, Г. Хворова);

- положення про провідний стійкий когнітивний стиль аутичної дитини (В. Тарасун);

- діяльнісний підхід до розуміння спілкування (Б. Ананьєв, Л. Виготський, Д. Ельконін, О. Леонтєв, М. Лісіна, Л. Петровська, С. Рубінштейн та ін.);

- психолого-педагогічні підходи до побудови класифікацій інтелектуального розвитку аутичних дітей (К. Островська, Д. Шульженко).

Структура роботи: робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел.

Апробація результатів дослідження відбулась на конференції:

1. I Всеукраїнська науково-практична конференція «освітні і культурно-мистецькі практики в контексті інтеграції України у міжнародний науково-інноваційний простір».

ВИСНОВКИ

Результати проведеного дослідження підтвердили концептуальні положення, правомірність основних підходів, засвідчили реалізацію мети та ефективність розв'язання окреслених завдань і дали підставу для наступних висновків:

1. На основі теоретичного аналізу логодидактичної, нейрофізіологічної, нейропсихологічної літератури розкрито зміст та сутність поняття «мовленнєва діяльність». Мовленнєва діяльність розглядається як специфічна форма психічної діяльності людини, яка забезпечує розуміння мовлення оточуючих людей і власні висловлювання. Психофізіологічною основою мовленнєвої діяльності є функціональна система мови та мовлення, яка є складною, глибинною і гетерогенною системою, що нейропсихолінгвофізіологічно забезпечує комунікативну, когнітивну діяльність та інтелектуальні здібності. Особливості мовленнєвої діяльності у дітей старшого дошкільного віку зі спектром аутистичних проявів стали предметом багатовекторних наукових пошуків вітчизняних науковців і свідчать про потужний потенціал української логопедії як науки.

2. Розкрито фізіологічні, онтогенетичні, патофізіологічні, психолінгвістичні аспекти розвитку мовленнєвої діяльності у дітей старшого дошкільного віку зі спектром аутистичних проявів. Однією з перших ознак порушення мовлення у дітей зі спектром аутистичних проявів є неповноцінне використання домовленнєвих засобів комунікації: міміки, вокалізації та жестів. Також у дітей зі спектром аутистичних проявів виявляються наступні особливості розвитку: брак зорового контакту, млявість (певна пасивність) дитини у взаємодії з оточуючими, знижена потреба дитини в емпатії з боку дорослого, дивне (нетипове) використання звуків, які зазвичай, не адресовані оточуючим та відсутність жестів. На сучасному етапі розвитку теорії і

практики логопедії вітчизняними науковцями розкрито своєрідність та поліструктурність, доведено складноорганізованість та динамічність феномену мовленнєвої діяльності, що акумулює в собі мовні знання та мовленнєві, вміння і навички.

3. Визначено діагностичну методику дослідження особливостей розвитку мовленнєвої діяльності у дітей старшого дошкільного віку зі спектром аутистичних проявів та окреслено специфіку проведення діагностики. Визначення рівнів сформованості мовленнєвої діяльності у дітей старшого дошкільного віку зі спектром аутистичних проявів відбувалося за характеристикою чотирьох блоків, за якими здійснювалось оцінювання. Використання діагностичного комплексу, зокрема анкетування батьків, спостереження за мовленнєвою поведінкою дитини в комунікативному середовищі, процедура оцінювання рівня розвитку мовленнєвих умінь і навичок, надали можливість: по-перше, отримати корисну інформацію про дитину від осіб, найближчих до неї; по-друге, спостерігати форму, зміст і використання вербальних і невербальних мовленнєвих проявів дитини. Аналіз результатів дослідження засвідчив про те, що дітей із достатнім рівнем сформованості мовленнєвої діяльності констатовано одну дитину, що складає 20 % від загальної кількості респондентів, із середнім рівнем сформованості – три дитини (відповідно 60 %), із низьким – одна дитина (20 % ос.).

4. Розроблено та надано рекомендації для стейкхолдерів (батькам або особам, які наближені до дитини; вихователям дошкільного відділення; соціальному педагогу та практичному психологу; студентам, майбутнім вихователям та вчителям початкових класів) щодо розвитку мовленнєвої діяльності дітей старшого дошкільного віку зі спектром аутистичних проявів. На нашу думку, методичні рекомендації сприяли підвищенню обізнаності стейкхолдерів із розвитку мовленнєвої діяльності дітей старшого дошкільного віку зі спектром аутистичних проявів.